

Василь БОТУШАНСЬКИЙ

З ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ СЛЬСЬКИХ ЧИТАЛЕНЬ БУКОВИНИ (80-ті рр. XIX – поч. XX ст.)

Показано роль чернівецького просвітнього товариства “Руська Бесіда” та галицької “Просвіти” в українському національному відродженні на Буковині у 80-ти рр. XIX на поч. XX ст. Саме відкриті з їх допомогою читальні стали осередками культурно-просвітнього життя краю.

Ключові слова: товариство “Руська Бесіда”, “Просвіта”, національне відродження, сільські читальні, бібліотеки.

Визначну роль в українському національному відродженні на Буковині у 80-ті рр. XIX на поч. XX ст. відіграли українські сільські читальні.

Неабияке значення у їх заснуванні мали буковинське просвітнє товариство “Руська Бесіда” (створене у 1869 р.), а також галицька “Просвіта” (з 1868 р.). У “Руській Бесіді” питання створення читалень, мабуть, вперше досить актуально постало на зборах товариства 7 березня 1874 р.¹, після чого було розіслано відозву до сільських учителів і священиків, щоб вони поширювали серед селян газети, книги, створювали читальні; далі – у жовтні 1875 р. з нагоди відкриття у Чернівцях університету, учасниками якого були й представники Галичини, “вирішено створювати у селах читальні”². Слід зазначити, що “Руська Бесіда” не складала конкуренції “Просвіті” при створенні читалень, а співпрацювала з нею заради спільної справи. Перші читальні були суто просвітнього характеру. Однак необхідність утримувати чи придбати приміщення, літературу, пресу і т.п. вимагали пошуку коштів. Тому з 1884 р. “Руська Бесіда” і читальні, засновані нею, поміняли свої статути на економічні за зразком “Просвіти”, що дало їм змогу відкривати при читальнях крамниці, ощадно-позичкові каси, склади зерна на зберігання і кредитування (“шпихліри”) та інші об’єднання³. 1885 р. “Руська Бесіда” та “Просвіта” спільно склали статути сільських читалень⁴.

Ініціаторами заснування читалень були відомі українські громадські діячі, учителі, окремі священики, письменні селяни, зокрема, у селах Панська Долина у 1885 р. – священик О. Манастирський (1889, I.XI) у Нових Мамаївцях (1886) – незаможний селянин Г. Савчук (1848, 13.IX), у Берегометі над Прутром (1887) – заможний селянин О. Купчанко (1888, 1.I), у Лукавці (1895) – місцевий землевласник, згодом відомий український політичний і громадський діяч М. Василько (1895, 20.X), у Чорторії (1896) – заможний селянин, двірник (сільський староста), згодом депутат Крайового сейму, Т. Левицький (1896, 10.XI) і т.д.

Вважається, що перша українська читальня виникла на Буковині у с. Раранча (нинішні – Рідківці) у 1880 р. (1891, 13.VIII). Однак задовго до цього Ю. Федьковичем і його однодумцем Т. Левицьким читальня була створена ще 2 листопада 1871 р. у с. Путилові (нині – Путила) (1871, 7.XI), проте, з часом вона занепала. Читальня в с. Раранча, заснована Реваковичем 1880 р., започаткувала масовий читальницький рух. Однак спочатку читальні були під значним впливом москвофілів. Лише після їх поразки в “Руській Бесіді” у 1884 р., читальні все більше зазнають впливу народовців, які послідовно відстоювали український характер читалень. До одних з перших належить також читальня у с. Чуньків, заснована у 1884 р. (1886, 13.IV). Загалом у тому році на Буковині вже існувало 14 читалень⁵. Разом з читальними, засновуваними “Руською Бесідою”, у 1898 р. нею відкрито 26-ту читальню (1898, 10.V). Організовувалися читальні й “Просвітою”, наприклад, у Оршівцях (1887) (1.1887, 28.VI), Вижниці (1888) (1888, 13.XII) та ін. У 1885 р. з'явилися читальні у Слободзії – Раранчі, Берегометі над Прутом, Кам'янці, Сторонці – Путилові. У 1886 р. їх виникло вісім (у Чорногузах, Дубівцях, Кіцмані, Іспасі, Малятинцях, Реваківцях та ін.) (1886, 28.VI, 13.VII), 1887 р. – вісім (у Нових Мамаївцях, Оршівцях, Давидівцях, Зеленеві, Задубрівці, Шипинцях, Неполоківцях, Витилівці) (1887, 13.11, 28.III, 28.V), 1888 р. – вісім (у Горошівцях, Суховерхові, Черепківцях, Лужанах, Старій Жучці, Лашківці, Вижниці, Ставчанах) (1888, 13.II, 28.V, 13.IX, 13.XII, 28.XII; 1889, 17.I).

Станом на 1890 р. на Буковині діяло уже 42 читальні⁶. У 1894 р. виникло 11 читалень, 1895 р. – шість (у Рогізний, Товтрах, Шубранні, Малому Кучуріві, Вашківцях над Черемошем), 1896 р. – п’ять (у Васловівцях, Ревній, Брідку, Чорторії та ін.), 1897 р. – 14, 1898 р. – 14 (у Мілієвому, Станівцях, Драчинцях, Глибокій, Миговій та ін.), 1902–1906 pp. – 14, 1906–1908 pp. – 10⁷. Однак через те, що частина читалень закривалася, загальна їх кількість зростала не так інтенсивно. Всього у 1894 р. на Буковині існувало 46 читалень (у Галичині того ж року – бл. 200), (1895, 21.VII), 1902 р. – 64, 1906 р. – 63 (щоправда, серед них – 24 недіючі)⁸, 1910 р. – близько 100⁹. Якщо врахувати, що на початок ХХ ст. в 361 населеному пункті Буковини власне українських діяло 170, змішаних – 13¹⁰, українські читальні були приближно у кожному другому з них.

У деяких селах (Берегомет над Прутом та ін.) (1867, 13.X) функціонувало по дві читальні. Часом читальні з різних причин закривалися, але згодом відкривалися знову (Слободзія – Раранча, Нові Мамаївці, Карапчів над Черемошем, Малятинці та ін.) (1896, 22.IX; 1898, 15.VII, 2.XI). Спочатку українські читальні відкривалися у північних українських повітах (1687, 13.X), тоді поширювалися у центральних і деяких південних (1888, 13.11). Через те, що бракувало приміщені, у близьких селах відкривалася одна читальня на кілька населених пунктів (як, наприклад, 1889 р. у містечку Садгорі, яка об’єднувала читальніків сіл Нова Жучка і Рогізна, а у містечку Кіцмані в 1886 р. читальня об’єднувала українців та поляків (37 осіб), називаючись українсько-польською (1886, 13.VII; 1889, 28.11)). Кількість членів у різних читальннях при їх відкритті відрізнялася. Так, у читальні в Чунькові (1884) їх було 50 (1890, 24.IV), у Чорногузах (1886) – 34 (1886, 13.IV), Нових Мамаївцях (1887) – 92 (1887, 28.I) і т.д. У 1895 р. кількість осіб у читальннях в середньому становила від 30 до 130 (1895, 8.X) і поступово зростала – у 1906 р. їх було 6837 (по

82 члени на читальню). Найбільше того року записано в Раранчі – 281, найменше – у Стерчі – 25¹¹.

Відкриття читалень було святковою, помітною і значною суспільною подією з участю всіх членів читалень, їх односельців, запрощених читальників із сусідніх буковинських та галицьких сіл, а також членів виділу “Руської Бесіди” з Чернівців, визначних громадських, політичних і культурних діячів українського національного відродження на Буковині (С. Смаль-Стоцького, О. Поповича, Е. Пігуляка, М. Василька, О. Маковея, Л. Турбацького, Т. Галіпа, В. Ясеницького та ін.), які виступали з яскравими, гарячими національно-патріотичними настановчими промовами і закликали читальників до плідної просвітньої праці (1886; 28.VI; 1888, 13.II, 28.V; 28.XII; 1889, 28.II; 1895, 1.II, 22.III). Читальники мусили виявляти лояльність до влади, вивішуючи австрійський державний прапор, але водночас обов’язковим мусив бути і український національний жовто-синій прапор. Після богослужіння, виступів, привітань церемонія закінчувалася співом українського національного гімну “Ще не вмерла Україна”, а потім концертом художньої самодіяльності, розмайтими забавами. Деяким читальням при відкритті присвоювалися імена визначних українських просвітителів так, наприклад, Т. Шевченка, І. Франка, В. Продана – першого голови “Руської Бесіди” у Іспасі (1886, 29.VIII), “Єдність” (у Берегометі над Прутом) (1894, 1.II) і т.ін.

Як правило, сільські читальні відкривалися в одній із кімнат більш менш просторих хат національно свідомих селян, інколи такі кімнати чи хати дарували читальням заможні селяни, подекуди читальні купували або будували самі приміщення для читалень (1888, 28.V; 30.XII; 1889, 17.I; 1895, 15.II, 22.III, 17, 24.IV; 1896, 20.II, 23.VIII; 1898, 17.VIII). У 1906 р. власні приміщення мали лише 15 читалень.

Членські внески в читальнях були неодинаковими, у 1906 р. вони коливалися від 20 гелерів до 1 корони, а загальна сума прибутку 83 читалень становила 10 731 корону¹² – суму явно незначну. Щоб збільшити свої кошти, при читальнях створювалися ощадні каси (у Берегометі над Прутом, 1887 р.) шпихліри (у Дубівцях, 1887 р.) (1887, 13.X) крамниці (у Слободзії-Раранчі, 1889 р.), тютюнові кіоски (у Шубранці, 1896 р.) 1888, 13.XI; 1889, 28.II; 1896, 7.X) і т.д. Одержані кошти йшли на придбання літератури, передплату газет і журналів, оплату приміщення. Книжковий фонд читалень складався переважно з придбаних або подарованих художніх творів визначних українських письменників чи перекладених українською мовою творів європейських авторів, а також науково-популярних брошур, календарів, в основному видань львівської “Просвіти” та чернівецької “Руської Бесіди”, інших видань. Мали місце тут також передплачувані українські та російські газети Буковини, Галичини, США: “Руска Рада”, “Буковина”, “Хлібороб”, “Земля і Воля”, “Свобода”, “Поступ”, “Громадський Голос”, “Добрі Ради”, “Громадянин”, “Народна Справа”, “Народне Богатство”, “Селянин”, “Буковинські Відомості” та ін. Книг у читальнях було порівняно небагато, зокрема, у 1906 р. – від 9 до 350 на читальню¹³. Деякі читальні згодом мали власні бібліотечки¹⁴.

Як основна форма роботи читалень практикувалося колективне читання книг для неписьменних безпосередньо в читальні, про що вівся відповідний облік. Крім того, читальні влаштовували різні тематичні бесіди на економічні, наукові, літературні, мистецькі, суспільні, морально-етичні та інші теми, щороку організовували

відзначення пам'яті Т. Шевченка та інших визначних українських письменників, культурно-мистецькі вечори з виконанням їхніх творів.

Читальні проводили значну роботу з навчання грамоти неписьменних, пропагували тверезий спосіб життя, сприяли піднесення національної свідомості громадян, організовували безкорисливу взаємодопомогу (потерпілим від пожежі, повені, хворим під час польових робіт та ін.) (1886, 18.XI; 1887, 28.III, 28.VI; 1888, 13.XI; 1891, 13.VIII; 1895, 29.XII; 1896, 25.I).

Після того, як читальні освоїли грамоту, набули досвіду громадської роботи, чимало з них ставали активними свідомими учасниками суспільно-політичного життя, національного руху в краї.

Однак в роботі читалень було й чимало труднощів, недоліків, перешкод. Більшість читальників були неписьменними, що утруднювало діяльність читалень. До читалень неприязно ставилися шинкарі, бо у них зменшувалися прибутки; більшість поміщиків, великих орендарів, лихварів, бо неосвічених людей їм було легше експлуатувати; румунське духовенство, оскільки не хотіло національного пробудження українців; крайова і повітова влада; деякі сільські старости і більшість писарів, бо побоювалися поширення із читалень революційних, національно-визвольних ідей і зумовлених цим заворушень. Ось чому читальні і читальні не раз піддавалися грубим обшукам, вилученню літератури, арештам завідувачів, судовим переслідуванням, хуліганським нападам. Один повітовий староста заявляв: “Всіма силами буду старатися знищити всі читальні у моїм повіті” (1894, 30.III).

Створювали проблеми у роботі читалень також і внутрішні чвари, через те, що одні з них орієнтувалися на народовців, інші – на московофілів. Інертність частини сільської інтелігенції, брак свідомих ентузіастів, керівників, змістової популярної літератури і приміщені не раз ставали причиною того, що читальні закривалися, а в багатьох місцевостях їх зовсім не було, зокрема, у 1906 р. – у 39 селах¹⁵.

Незважаючи на всі ці труднощі та перешкоди, українські читальні сприяли підвищенню освітнього і культурного рівня буковинських українців, зростанню їх національної свідомості, утвердженню в них думки про етнічну єдність українців на всіх українських землях і необхідності боротьби їх усіх за своє визволення й об'єднання у межах єдиної Соборної демократичної Української держави.

Vasyl' Botushans'kyi. From the history of Ukrainian village reading clubs of Bukovyna (1880s-beginning of the twentieth century)

The author explores the role of Chernivtsi enlightening society “Rus'ka Besida” and Galician “Prosvita” in Ukrainian national revival in Bukovyna region in 1880s – beginning of the 20th century. He demonstrates that opened by them reading clubs turned into important centers of cultural and educational life of the region.

Key words: society “Rus'ka Besida”, “Prosvita”, national revival, village reading clubs, libraries.

- ¹ Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь. – Чернівці, 1897. – С. 227.
- ² Дмитрів Е. Ілюстрована історія “Руської Бесіди”. – Чернівці, 1909. – С. 48, 57.
- ³ Смаль-Стоцький С. Вказана праця. – С. 288.
- ⁴ Там само. – С. 280.
- ⁵ Маковей О. Життєпис Осипа-Юрія Гординського-Федьковича. – Львів, 1912. – С. 315.
- ⁶ Буковинський православний календар на звичайний рік 1891. – Чернівці, 1890. – С. 89.
- ⁷ Дмитрів Е. Вказ. праця. – С. 62–66.
- ⁸ Там само. – С. 66.
- ⁹ Доманицький В. Про Буковину та життя буковинських українців. – Київ, 1910. – С. 51.
- ¹⁰ Буковинський православний календар на звичайний рік 1909. – Чернівці, 1908. – С. 10–21.
- ¹¹ Дмитрів Е. Вказ. праця. – С. 66.
- ¹² Там само. – С. 64.
- ¹³ Там само. – С. 66.
- ¹⁴ Державний архів Чернівецької області. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 35б. – Арк. 2.
- ¹⁵ Дмитрів Е. Вказ. праця. – С. 66.